

National Identity among the Ahl-e-Haqq of Delfan City

*Sajjad Omidpour**
*Abolfazl Delavari***

E-mail: s.omidpour@atu.ac.ir
E-mail: abdelavari@gmail.com

Received : 2022/05/20 Revised: 2022/12/25 Accepted: 2022/12/26
Doi: 10.22034/RJNSQ.2022.343235.1407 20.1001.1.1735059.1401.23.92.5.0

Abstract:

It is a common misconception that Sufis are fundamentally non-political and have a cosmopolitan orientation. Accordingly, concepts such as nationality and national identity do not have a significant place in their texts and thoughts and daily life. This study challenges the correctness of this belief and examines the level of attention and tendency towards national identity among the followers of the Ahl al-Haqq, which is one of the largest Sufi groups in Iran. This study, which was conducted using a survey method in Delfan city of Lorestan province, shows that the followers of this creed have a strong sense of belonging and deep connection with the components of national identity such as land, history, language, literature and national honors of Iran. The research also shows that the maximum level of people's awareness of their religious identity does not necessarily lead to a decrease in their sense of belonging to the national identity.

Keywords: Identity, National Identity, Ahl-e-Haqq, Lorestan, Delfan.

* Ph.D. Student of Political Science, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

** Ph.D. in Political Science Department, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran (Corresponding Author).

هویت ملی در میان جامعه اهل حق شهرستان دلفان^۱

نوع مقاله: پژوهشی

سجاد امیدپور*

E-mail: s.omidpour@atu.ac.ir

ابوالفضل دلاوری**

E-mail: abdelavari@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۲/۳۰ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۱۰/۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۰/۵

چکیده

تصور رایج این است که صوفیان اصولاً غیرسیاسی هستند و از جمله گرایش جهان‌وطنی دارند. بر این اساس مفاهیمی چون ملیت و هویت ملی جایگاه قابل‌توجهی در آثار و اندیشه‌ها و زندگی روزمره آنان ندارد. این پژوهش، درستی این باور را به پرسش کشیده میزان توجه و گرایش به هویت ملی را در میان پیروان طریقت اهل حق که یکی از گروه‌های با مسلک صوفیانه در ایران است بررسی کرده است. این پژوهش که با استفاده از روش پیمایش در سطح شهرستان دلفان استان لرستان صورت گرفته است نشان می‌دهد که پیروان این طریقت به مؤلفه‌های هویت ملی نظیر سرزمین، تاریخ، زبان، ادبیات و مفاخر ملی ایران احساس تعلق شدید دارند و با آن‌ها پیوند عاطفی ژرفی برقرار کرده‌اند. پژوهش همچنین نشان می‌دهد که لزوماً بیشینه بودن میزان آگاهی افراد به هویت طریقتی‌شان منجر به کاهش میزان احساس تعلق آنان به هویت ملی نمی‌شود.

کلیدواژه‌ها: هویت، هویت ملی، اهل‌حق، لرستان، دلفان.

۱. این مقاله مستخرج از رساله دکتری تحت عنوان «اهل حق و هویت ملی» در دانشگاه علامه طباطبایی به راهنمایی دکتر ابوالفضل دلاوری در سال ۱۴۰۱ می‌باشد.

** دانشجوی دکتری علوم سیاسی (جامعه‌شناسی سیاسی) دانشگاه علامه طباطبایی.

** دکترای تخصصی گروه علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبایی تهران (نویسنده مسئول).

۱- مقدمه و بیان مسئله

یکی از مهم‌ترین چالش‌های جوامع سنتی در رویارویی با مدرنیته به مسئله هویت مربوط است. این چالش به‌ویژه در فرایند دولت-ملت‌سازی خود را نشان می‌دهد. در جریان این فرایند، دولت می‌بایست با صورت‌بندی عناصر هویتی قدیم و جدید درصدد درانداختن طرحی از چشم‌انداز یک بنیان هویت ملی برآید. این اقدام کم‌وبیش همه‌جا با چالش‌های متفاوتی روبرو بوده است. در ایران صورت‌بندی این بنیان از یک جهت سهل می‌نمود؛ اما از جهتی دیگر دشواری‌های پیچیده‌ای را پیش رو می‌نهاد. سهل بود از آن جهت که مردمان این سرزمین در طول تاریخ طولانی زیست اجتماعی خود کم‌وبیش از نوعی احساس هویت ملی برخوردار یا دست‌کم با آن مواجه بودند (احمدی، ۱۳۸۸: ۷۸)؛ بنابراین دولت قرار نبود طرح بی‌سابقه و دور از تصویری دراندازد (اشرف، ۱۳۹۵: ۴۹)؛ اما از آن جهت ممتنع بود که گروه‌بندی‌های اجتماعی متعددی که طی سده‌های متمادی در این سرزمین زیسته یا به آن وارد شده بودند؛ درعین حال دارای تعلقات قومی و مذهبی متفاوت بودند که طرح ایده‌های ناسیونالیستی دست‌کم در ظاهر با بسیاری از این تعلقات اصطکاک و گاه تعارض پیدا می‌کرد. از جمله این تعلقات می‌توان به طریقت‌های متعدد صوفی‌گرایانه اشاره نمود که هرکدام علاوه بر ویژگی‌های عقیدتی، با شیوه زیست اجتماعی و زندگی روزمره خاصی درآمیخته بود.

گرایش‌های عرفانی و تعلق به گروه‌بندی‌های طریقتی (صوفیانه) در این سرزمین سابقه‌ای طولانی دارد و امروزه نیز با گستردگی و تنوع فراوانی تداوم دارد. در مورد زمینه‌ها و علل گسترش و تداوم این گرایش‌ها و گروه‌بندی‌ها نظرات متعددی وجود دارد. پیدایش و گسترش تصوف و عرفان در ایران ناشی از جغرافیای اقتصادی این سرزمین و فقر و یاس و ضعف و عجز افراد و طبقاتی است که از لذات و نعمات حسی و مادی محروم مانده‌اند. به‌عبارت‌دیگر گروه‌های محروم و زیر سلطه، به‌ویژه دهقانان، پیشه‌وران و صاحبان حرف به‌منظور تعدیل موقعیت روانی و روحی خود و گاه به‌منظور مقاومت در مقابل سلطه سیاسی و اقتصادی حکام و اغنیا این‌گونه گرایش‌های ریاضت‌منشانه و تعلقات انزواطلبانه را پناهگاهی برای خود تلقی می‌کرده‌اند (زرین‌کوب، ۱۳۵۳: ۱۷۵).

برخی دیگر از صاحب‌نظران به زمینه‌ها و بسترهای فکری و معرفتی این گرایش‌ها توجه کرده و گاه آن را به میراث فلسفه نوافلاطونی نسبت می‌دهند که به‌وسیله راهبان سوری از جهان مسیحی به جهان اسلامی منتقل شده و یا به تداوم تعلیمات زرتشتی

مربوط می‌دانند که زرتشتیان مسلمان شده آن را در میان مسلمانان انتشار داده‌اند و در مجموع آن را واکنش فکر ایرانی و آریائی در برابر اندیشه عربی و سامی قلمداد می‌کنند (بروک، ۱۳۸۸: ۱۲۰).

برخی دیگر، این گرایش‌ها را متأثر از کیش بودا و عرفان هندی و زهد و ریاضت عملی می‌دانند که با واسطه ایرانیان به میان مسلمانان رخنه کرده است (پطروشفسکی، ۱۳۵۰: ۵۳۲). سرانجام، برخی دیگر از پژوهشگران، ریشه گرایش‌های عرفانی و صوفیگری در ایران و دیگر جوامع اسلامی را در درون دین اسلام جستجو می‌کنند و آن را محصول بازتفسیرهای متون و آموزه‌های اسلامی در بعد از رحلت پیامبر اسلام معرفی می‌کنند. از نظر این پژوهشگران، در زمان رسول اکرم نزدیکی به منبع وحی اجازه آن را نمی‌داد که سنت دینی به دو قسمت ظاهری و باطنی، یا شریعت و طریقت که اجزای ترکیب‌کننده آن هستند منقسم شود، گو اینکه جوهر هر دو از همان آغاز وجود داشته است. لذا مجموع سنت دینی در طول دو قرن نخست بسیار قوی بود و این نیرومندی از گسترش و قدرت جذب‌شدن آن به خوبی آشکار می‌شود، نه کتب منظمی از فقه پیدا شد و نه سازمان اخوت یا طریقت خاصی از تصوف؛ بنابراین باید به این امر توجه داشته باشیم که مکاتب فقه و یا شریعت در قرن سوم تنظیم یافت و در همان زمان تصوف همچون عنصر مشخصی در اجتماع اسلامی آغاز به تجلی کرد و اصول عقاید و روش‌های آن توسط دستگاه‌های طریقتی انتشار یافت که هر کدام از آن‌ها را مرشدی اداره می‌کرد و غالباً به نام او نامیده می‌شد (نصر، ۱۳۸۸: ۸۸).

نقطه مشترک نظرات مختلف این است که طریقت‌های صوفی‌گرایانه به دلیل دوسویه جهان‌گرایانه نظری و فرقه‌گرایانه عملی‌اش به‌طور بنیادی با انگاره‌های ملی‌گرایی چالش جدی دارند. البته این موضوع از جمله به این دلیل است که ملی‌گرایی و توجه به هویت‌های ملی امری نسبتاً نوپدید است؛ اما باید این نکته را یادآور شد که مفهوم «ایران» به‌عنوان نمودی از تعلق مردمان مختلف ساکن این سرزمین به یک هویت مشترک جمعی از دیرباز مورد توجه ساکنان این سرزمین بوده و در زبان و ادبیات و متون مختلف عوام و خواص حضور و تداوم داشته است؛ باوجود این در میان پژوهشگران و صاحب‌نظران این باور وجود دارد که در میان گرایش‌های عقیدتی و گروه‌های مختلف اجتماعی ساکن در این سرزمین، گرایش‌های عرفانی و گروه‌های صوفی تعلق خاطر چندانی به هویت ملی نداشته‌اند؛ حتی برخی از صاحب‌نظران بر این باورند که رواج گرایش‌های عرفانی و نحله‌های صوفی در جامعه ایرانی، یکی از موانع

تعمیق هویت ملی و تحکیم دولت-ملت جدید در ایران بوده است (زرین کوب، ۱۳۵۳ و طباطبائی، ۱۳۸۹_۱۳۹۶).

به نظر می‌رسد چنین باورها و نظراتی بیش از این که بر مطالعات و پژوهش‌های علمی استوار باشد بر پیش‌فرض‌ها و استنتاج‌های قیاسی متکی است. در این مقاله کوشش خواهد شد این موضوع بر اساس یک پژوهش علمی مورد بررسی و ارزیابی قرار گیرد.

۲- پیشینه‌های پژوهش

آثار و پژوهش‌هایی که در مورد طریقت اهل حق به رشته تحریر درآمده‌اند بیشتر به منشأ باورها و آموزه‌های این طریقت و بعضاً به خاستگاه‌ها و پایگاه‌های اجتماعی پیروان آن پرداخته‌اند. از این رو نمی‌توان آثار متعدد و متنوعی را به لحاظ پیگیری منشأ و ریشه‌ها و همچنین برآیندهای «هویت ملی» در این حوزه یافت؛ اما می‌توان برخی آثار که کمابیش به‌طور عمومی به اهل حق پرداخته‌اند را مورد بررسی قرار داد. در میان پژوهشگران خارجی (گوبینو، ۱۳۸۳) با نگاهی نسبتاً فلسفی و تاریخی به بررسی آراء و اندیشه‌های اهل حق پرداخته است. پطروشفسکی (۱۳۶۳) روایتی جامعه‌شناختی از احوال و بنیادهای اندیشه طریقت اهل حق ارائه می‌کند و ارزش‌ها و آموزه‌ها و سبک زندگی آنان را به موقعیت طبقات متوسط و پایین یک جامعه فئودالی نسبت می‌دهد. ایوانوف (۱۳۷۴) از نقطه نظر اندیشه‌شناسانه نکاتی قابل تأمل درباره ارتباطات گسترده و عمیق اهل حق و به‌ویژه آتش‌بیگی‌های مشعشعی با جزایر فکری و اعتقادی در حوزه ایران فرهنگی به دست می‌دهد: از مهرپرستی و ایزدی گرفته تا اسماعیلیه، قلندریه و مسیحیان کهن، همراه با بررسی اعتقادات و آداب و ارکان پیروان این نحله و تحلیل و بررسی آن. بروک (۱۳۸۸) اهل حق را یکی از فرقه‌های افراطی شیعی (غلات) قلمداد می‌کند، هرچند خاطر نشان می‌کند که بعضی از عقاید این گروه به‌وضوح ریشه‌های ایران باستانی دارند.

از میان پژوهشگران ایرانی: کسروی (۱۳۷۸) اهل حق را ادامه مشعشعیان خوزستان می‌داند و باورها و آموزه‌های آنان را به‌عنوان انحرافی از تشیع می‌داند. خدابنده (۱۳۸۴) و محمدی (۱۳۸۴)، در آثار خود گاه از منظر کلام و بیشتر از منظر فقه رسمی شیعه امامیه به نقد باورها و آموزه‌های این طریقت همت گمارده‌اند. همین رویکرد را در بسیاری دیگر از آثار که به‌ویژه در قالب مقالات یا پایان‌نامه‌های دانشجویی نگاشته شده‌اند می‌توان مشاهده کرد. در این مورد از جمله می‌توان به (یاسمی‌فرد، ۱۳۹۷)،

(ولی زاده، ۱۳۸۰)، (خوشنام‌وند، ۱۳۹۵)، (لعل‌آزا، ۱۳۹۷) و (مطلبی، ۱۳۹۴) اشاره کرد که هر یک به نحوی با معرفی باورها و آیین‌های این طریقت، بر نقد عقاید اهل حق با تأکید بر مباحث غلو و تناسخ در باورها و آیین‌های این طریقت متمرکز شده‌اند. صرف‌نظر از مسئله‌ی کفایت پژوهش‌های خارجی و همچنین صرف‌نظر از مسئله بی‌طرفی، روشمندی و کفایت پژوهش‌های داخلی، آنچه خلأ آن بیشتر احساس می‌شود پژوهش‌های روشمند در مورد گرایش‌های فرهنگی - اجتماعی گروه‌های مرتبط با این طریقت و به‌ویژه آموزه‌ها و باورها و گرایش‌های آنان در مورد هویت ملی و ایرانیست. این پژوهش می‌کوشد این مسئله را با کندوکاو و پیمایش در ذهنیت جمعی یکی از گروه‌بندی‌های طریقت صوفیانه در ایران امروز، یعنی پیروان طریقت اهل حق که عمدتاً در مناطق غربی کشور زندگی می‌کنند مورد بررسی قرار دهد.

۳- اهمیت، ضرورت، اهداف و سؤالات پژوهش

۳-۱- اهمیت و ضرورت پژوهش

علاوه بر ابعاد علمی، یعنی کمبودها و نارسائی‌های پژوهش‌های موجود در مورد ذهنیت‌ها و فرهنگ سیاسی گروه‌های طریقتی که پژوهش پیش رو معطوف به رفع بخشی از آن است، چنین پژوهش‌هایی از لحاظ کاربردی نیز ضروری می‌نماید. کمک به ایجاد تصویری واقع‌گرایانه‌تر از ارزش‌ها و گرایش‌های این گروه‌بندی‌ها هم در حوزه عمومی و هم حوزه سیاسی و سیاست‌گذاری به تقویت تفاهم اجتماعی و همگرایی سیاسی در میان گروه‌های اجتماعی و مناطق مختلف کشور کمک خواهد کرد. تنش‌های گاه‌به‌گاه میان نهادها و نیروهای حکومتی از یک‌سو و برخی گروه‌های طریقتی در سال‌های اخیر این جنبه از اهمیت و ضرورت پژوهش پیش رو را بیشتر نمایان می‌سازد.

۳-۲- اهداف تحقیق

هدف اصلی: هدف اصلی این پژوهش سنجش رابطه میان هویت طریقتی و هویت ملی در میان جامعه اهل حق ایران و متغیرهای دخیل در این رابطه است.

۳-۳- پرسش‌های پژوهش

پرسش اصلی: گرایش‌ها و وابستگی‌های طریقتی اهل حق چه رابطه‌ای با گرایش آنان به هویت ملی دارد و این رابطه از چه متغیرهایی متأثر است؟

پرسش‌های فرعی:

- چه رابطه‌ای میان گرایش‌های طریقتی اهل حق و احساس هویت ملی آنان وجود دارد؟

- چه رابطه‌ای میان احساس هویت ملی اهل حق و وابستگی طریقتی آنان (تقید به آیین‌ها و مناسک طریقتی) وجود دارد؟
- چه رابطه‌ای میان گرایش اهل حق به هویت ملی و آگاهی آنان از تاریخ طریقتی وجود دارد؟
- چه رابطه‌ای میان هویت طریقتی اهل حق و آگاهی آنان از تاریخ، زبان و ادبیات ملی وجود دارد؟

۴- چارچوب مفهومی پژوهش ۴-۱- هویت

هویت در فرهنگ آکسفورد مشتق از ریشه لاتین Identitas است که از Iden به معنای تشابه و یکسان گرفته شده است؛ بر همین اساس جنکینز اعتقاد دارد که هویت به‌طور هم‌زمان دو نسبت محتمل میان افراد یا اشیاء برقرار می‌سازد: از یک‌طرف شباهت و از طرف دیگر تفاوت (جنکینز، ۱۳۸۱: ۵).

هویت نزد هربرت مید به معنای تصویر و تصور فرد از خودش است که تحت تأثیر تلقی‌های دیگران، عمومیت می‌یابد و با آن تغییر می‌کند (مید، نقل از حاجیانی، ۱۳۸۸: ۱۰۸). هویت جمعی نیز به‌عنوان یکی از صور هویت، به معنای ویژگی‌هایی است که از طرف دیگران به یک گروه (اعم از بزرگ و کوچک) نسبت داده می‌شود (گیدنز، ۱۳۸۶: ۴۶). هویت اجتماعی طیف بسیار وسیعی از تعلقات و همبستگی‌های گروهی را در برمی‌گیرد که می‌تواند از سطح گروه‌بندی‌ها و تعلقات خویشاوندی (خاندانی) و محلی تا گروه‌بندی‌ها و تعلقات صنفی و طبقاتی و همچنین تا تعلقات مذهبی و سیاسی را شامل شود. یکی از بزرگ‌ترین گروه‌بندی‌های اجتماعی که فرد بدان تعلق دارد «ملت» است. صرف‌نظر از اختلافاتی که در مورد تعریف و مؤلفه‌های ملت وجود دارد، این مفهوم در ساده‌ترین تعریف به تعلق آحاد یک جمعیت به یک واحد اجتماعی-سیاسی (کشور) اطلاق می‌شود. با توجه به ابتنای واحدهای سیاسی امروزی بر مبنای دولت-ملت، می‌توان گفت هویت ملی یکی از مهم‌ترین لایه‌های هویت جمعی است به‌عبارت‌دیگر این لایه از هویت نقش تعیین‌کننده‌ای در همبستگی و انسجام جوامع امروزی و ثبات واحدهای سیاسی (کشورهای) امروزی دارد.

۴-۲- هویت ملی

آنتونی اسمیت هویت ملی را به معنای بازتولید و بازتفسیر دائمی الگوها و ارزش‌ها، نمادها، خاطره‌ها، اسطوره‌ها و سنت‌هایی می‌داند که میراث متمایز ملت‌ها را تشکیل

می‌دهند. به عبارت دیگر در نظر او هویت ملی عبارت از نوعی احساس تعلق فرهنگ‌محور، تمایز آفرین و تداوم‌بخش به یک ملت است که دولت و گفتمان‌های مسلط با بهره‌برداری از منابع معین آن را به وجود آورده و حفظ و تعریف می‌کنند. اسمیت تأکید می‌کند که هسته اصلی هویت ملی تداوم و تمایز است (اسمیت، ۱۳۸۳: ۳۰). دیوید میلر معتقد است وقتی درباره هویت ملی صحبت می‌کنیم، نخست باید تصور روشنی در مورد اینکه ملت‌ها چه هستند داشته باشیم؛ زیرا هویت ملی نوعی هویت جمعی در سطح یک گروه‌بندی اجتماعی بزرگ به نام ملت است (میلر، ۱۳۸۳: ۳۵-۳۰). از نظر تامپسون، مفهوم اساسی در هویت ملی، احساس تعلق به یک ملت است. در واقع مردم همواره می‌خواهند بخشی از ملت خودشان باشند و بدان وسیله شناسایی شوند. به نظر وی ملت، اجتماعی از افراد است که اعضای آن به وسیله اشتراکات تاریخی در سرزمین و فرهنگ و با آگاهی از تفاوت خود با دیگر ملت‌ها کنار هم آمده‌اند (تامپسون، نقل از حاجیانی، ۱۳۸۸: ۳۶). نگرش دیگری نیز وجود دارد که هویت به‌طور عام و هویت ملی به‌طور خاص را یک برساخته و محصول تصویرسازی‌های هدفمند گروه‌ها برای تعیین یا ارتقاء جایگاهشان در ارتباط با دیگر هویت‌ها می‌دانند (اندرسن، ۱۳۹۵: ۶۴؛ جیمز، ۱۹۹۶: ۳۷).

۳-۴- فرقه‌گرایی

مفهوم فرقه (Sect) معمولاً به گروه‌بندی‌های ناشی از انشعابات مذهبی اطلاق می‌شود، هرچند گاهی در مورد برخی دسته‌بندی‌های سیاسی و ایدئولوژیک نیز به‌کار می‌رود. ظهور اختلافات عقیدتی و آیینی در میان پیروان ادیان بزرگ و وقوع انشعاب‌های پیاپی در آن‌ها در طول تاریخ موجب شکل‌گیری مذاهب، کیش‌ها و فرقه‌های مختلفی شده است. به این ترتیب، امروزه در ذیل هر یک از ادیان و مذاهب بزرگ شاهد ده‌ها و گاه صدها فرقه مختلف هستیم. البته برخی صاحب‌نظران میان ادیان و مذاهب با فرقه‌های مذهبی تفاوت قائل شده‌اند. برای مثال، استارک و بین بریج فرقه را نوعی انحراف و رویگردانی از یک سازمان مذهبی جاافتاده می‌دانند حال آنکه کیش و مذهب را نوعی دین نوپدید و غیر منشعب از سازمان مذهبی تثبیت یافته دانسته‌اند (همیلتون، ۱۳۷۷: ۳۴۸).

میشل مالرب بر اساس ملاک‌هایی مفاهیم دین و مذهب و فرقه را از یکدیگر تفکیک کرده است. به نوشته او، اولین تفاوت دین و فرقه در بحث «اقبال عمومی» است. ادیان بعد از ظهور با اقبال روبرو شده و پیروان فراوانی یافته‌اند؛ اما فرقه‌ها فاقد چنین اقبالی هستند. دومین تفاوت این است که ادیان در پی ایجاد یک پیوند روحانی

بین آدمیان و خداوند هستند؛ اما فرقه را گروهی از مردم تشکیل می‌دهند که از پیروان یک دین جدا می‌شوند و سلوکشان از روال عادی فراتر می‌رود. سوم آنکه در فرقه‌ها، باور و ایمان اعضای فرقه توسط رهبرانش به سوی اهداف غیرروحانی نظیر خودنمایی، جاه‌طلبی و سیاست، سوق داده می‌شود (مالرب، ۱۳۸۱: ۲۳۷).

اکنون این سؤال قابل طرح است که آیا صوفیگری در جوامع اسلامی نوعی فرقه‌گرایی است و هریک از جماعات متعدد و متنوع صوفی یا گروه‌های طریقتی را می‌توان یک فرقه تلقی کرد؟ در این مورد نظرات متعارضی وجود دارد. بر اساس معیارهای موردنظر مالرب شاید بتوان برخی مشخصه‌های فرقه را در این جماعات مشاهده کرد. به‌ویژه برخی از آن‌ها که آیین‌ها و مناسک بسیار ویژه و گاه عجیب و غریب دارند (نظیر بخش کوچکی از پیروان اهل حق که آیین‌های جادوئی نظیر فروکردن شمشیر در بدن و یا راه رفتن بر گدازه‌های آتش را اجرا می‌کنند)؛ اما اولاً این آیین‌ها در همه گروه‌های طریقتی این اندازه غلظت ندارد؛ ثانیاً و مهم‌تر این که بسیاری از گروه‌های طریقتی اصولاً چندان بسته نیستند. برخی از طریقت‌های صوفی اسلامی امروز در ایران و کشورهای هم‌جوار پیروانی دارند (نظیر بخش معمول طریقت اهل حق ایران و نقش‌بندی‌های شرق ترکیه). همچنین برخی از این طریقت‌ها علاوه بر وسعت نسبی پیروان فعلی، به روی مردم عادی نیز گشوده هستند (نظیر دراویش نعمت‌اللهی به‌ویژه شاخه گنابادی آن). شاید به خاطر همین مشخصه‌هاست که برخی از پژوهشگران، طریقت‌های صوفی را در زمره‌ی انجمن‌های مذهبی (Religious Association) قرار می‌دهند؛ زیرا این گروه‌بندی‌ها را مبتنی بر عضویت آزادانه مؤمنان در یک سازمان با ساختار کوچک می‌دانند. البته این پژوهشگران بر این نکته نیز واقف هستند که این‌گونه انجمن‌های مذهبی در نسل‌های بعد می‌توانند جنبه‌ی ارثی نیز پیدا کنند و به‌این ترتیب تبدیل به دین شده و عضویت افراد در آن مادرزادی شود (همیلتون، ۱۳۷۷: ۲۴۲).

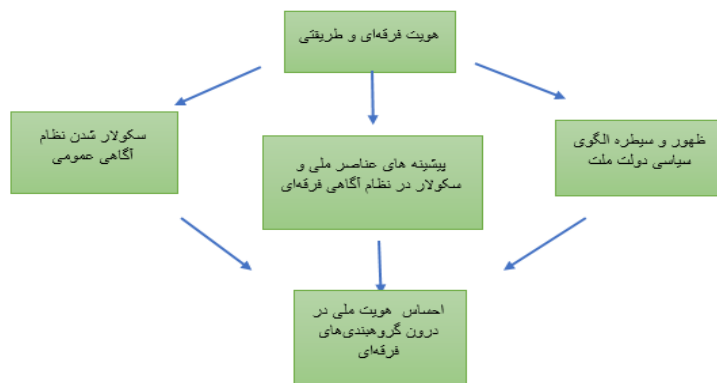
به هر تقدیر گروه‌بندی‌های طریقتی را فرقه بنامیم یا انجمن مذهبی، نسبت آن‌ها با هویت ملی در دهه‌های اخیر مورد توجه صاحب‌نظران قرار گرفته است. برخی از صاحب‌نظران این رابطه را بر اساس متغیر سیاست مورد بحث قرار داده و بر این باورند که ظهور و تسلط الگوی موسوم به «دولت-ملت» در جهان معاصر هویت‌های فرقه‌ای و طریقتی را نیز به شدت تحت تأثیر خود قرار داده و این گروه‌بندی‌ها را در خود ادغام کرده است. به عبارت دیگر با ظهور و سیطره ساختارهای سیاسی موسوم به دولت-ملت،

هویت‌های فرقه‌ای و طریقتی در ذیل چتر بزرگ‌تر هویت ملی قرار گرفته و البته کم‌وبیش به حیات خود ادامه می‌دهند (فنهر، ۲۰۲۰: ۱۲۷).

برخی دیگر از صاحب‌نظران رابطه میان هویت‌های فرقه‌ای و طریقتی با هویت ملی را از منظر متغیرهای فرهنگی مورد توجه قرار داده و سکولار شدن نظام آگاهی و ارائه تفسیرهای این جهانی از زندگی روزمره را عامل اصلی پیدایش و تقویت احساس هویت ملی و ناسیونالیسم در درون این جماعت‌ها قلمداد کرده‌اند (برگر، ۱۳۹۷: ۱۶۴).

هر یک از دو نظریه بالا به نوبه خود جنبه‌ای از فرایند ظهور و توسعه آگاهی ملی و تقویت احساس هویت ملی در میان گروه‌بندی‌های فرقه‌ای و طریقتی را در جهان امروز توضیح می‌دهد. البته هر دو نظریه در واقع از منظر تجدد و نوسازی به موضوع نگریسته‌اند و بنابراین آگاهی ملی و احساس هویت ملی در درون گروه‌بندی‌های فرقه‌ای و طریقتی را پدیده‌ای متأخر و مربوط به فرایند نوسازی تلقی می‌کنند. با وجود این نباید این موضوع را هم از نظر دور داشت که پیشینه‌های تاریخی جوامع و نسبت آگاهی‌های سنتی و پیشامدرن این گروه‌بندی‌ها نیز نقش مهمی در سرعت و میزان پذیرش عناصر و مؤلفه‌های جدید هویت ملی در میان این گروه‌بندی‌ها دارد. این پیشینه می‌تواند کمتر یا بیشتر حاوی آگاهی‌های ملی یا سکولار باشد. هرچه این عناصر و مؤلفه‌ها بیشتر و عمیق‌تر باشد زمینه‌های مناسب‌تری برای پذیرش و تقویت مؤلفه‌های هویت ملی فراهم خواهد کرد.

با توجه به مباحث بالا نسبت میان هویت طریقتی و فرقه‌ای با هویت ملی را می‌توان در نمودار زیر نشان داد:

نمودار ۱: نمایی شماتیک از چارچوب مفهومی

۵- فرضیات پژوهش

۵-۱- فرضیه اصلی

میان هویت طریقتی اهل حق و احساس هویت ملی آنان رابطه مثبتی وجود دارد و این رابطه از متغیرهای آگاهی‌ها و وابستگی‌های طریقتی آن‌ها متأثر است.

۵-۲- فرضیات فرعی

- گرایش اهل حق به هویت ملی با گرایش آنان به آموزه‌های طریقتی رابطه مستقیم دارد.
- گرایش اهل حق به هویت ملی با آگاهی آنان از تاریخ طریقتی خودشان رابطه مستقیم دارد.
- گرایش اهل حق به هویت ملی با میزان وابستگی طریقتی آنان (تقید به آیین‌ها و مناسک طریقتی) رابطه مستقیم دارد.
- گرایش اهل حق به هویت ملی با میزان آگاهی آنان از زبان و ادبیات ملی رابطه مستقیم دارد.

۶- روش تحقیق، جامعه آماری و حجم نمونه

این پژوهش از نوع پیمایشی است. جامعه آماری پژوهش شامل جوانان و بزرگسالان (۲۰ تا ۶۰ سال) شهرستان دلفان از توابع استان لرستان است. این شهرستان طبق سرشماری ۱۳۹۵ حدود ۱۴۰ هزار نفر جمعیت دارد که از این میان حدود ۶۰ هزار نفر در بازه سنی مورد نظر پژوهش قرار می‌گیرند. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران در جامعه آماری نامشخص ۳۸۴ نفر است که البته با توجه به پراکندگی پیروان این فرقه در شهرها و روستاهای مختلف این شهرستان اعضای نمونه به صورت خوشه‌ای از مرکز این شهرستان (شهر نورآباد) و روستاهای اطراف آن که بیشترین جمعیت پیرو طریقت اهل حق را در خود دارند استفاده خواهد شد. ابزار این پژوهش پرسشنامه بسته است که سؤالات آن بر اساس پرسشنامه‌های استاندارد سنجش ارزش‌ها و گرایش‌های فرهنگی تهیه و بومی‌سازی شده است. پاسخ‌ها در قالب طیف ریکرت گردآوری خواهد شد و از نرم‌افزار SPSS برای تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری شده استفاده خواهد شد.

۷- تعریف عملیاتی مفاهیم و متغیرها و سنجش اعتبار

۷-۱- هویت ملی

هویت ملی به معنای احساس تعلق یک فرد به یک جامعه ملی همبسته (ملت) است که بر اساس ویژگی‌های جغرافیائی، تاریخی، فرهنگی، زبان، نظام سیاسی و حقوقی و دیگر نمادهای ملی از دیگر جوامع ملی متمایز می‌شود (Oxford Scholarship Online).

در این پژوهش، برای اندازه‌گیری گرایش به هویت ملی از چند گویه بهره گرفته شده است که عبارت‌اند از: آگاهی و تعلق خاطر به سرزمین، میراث و مفاخر تاریخی و فرهنگی، دل‌بستگی به زبان و ادبیات مشترک (ملی)، درهم‌تنیدگی ملی و گرایش‌های معطوف به کنش سیاسی ملی.

گرایش به زبان و ادبیات مشترک (ملی): برای اندازه‌گیری این مؤلفه از گویه‌های محقق ساخته استفاده می‌شود که عبارت‌اند از: ضرورت یادگیری زبان فارسی به‌عنوان زبان ملی، میزان آشنایی فرد با آثار مهم ادبیات فارسی چون شاهنامه، مثنوی، دیوان حافظ و گلستان سعدی و آثار نظامی، میزان مطالعه آن‌ها از جانب فرد و داشتن آثار فوق در کتابخانه شخصی یا خانوادگی.

گرایش به میراث تاریخی و فرهنگی: این مؤلفه جمعاً از هفت گویه تشکیل شده است که عبارت‌اند از: میزان احترام فرد به سرود ملی و پرچم ملی، میزان اهمیت شناخت تاریخ ایران نزد فرد، میزان افتخار فرد نسبت به گذشته تاریخی ایران و میزان اهمیت مرمت آثار باستانی نزد فرد، میزان علاقه و اعتقاد به اجرای مراسم سنتی مثل عید نوروز، میزان علاقه به موسیقی سنتی.

درهم‌تنیدگی ملی: درهم‌تنیدگی ملی، گرایش فرد به ایران و ایرانی بودن را می‌سنجد. برای اندازه‌گیری این مؤلفه از نه گویه استفاده شده است که عبارت‌اند از: میزان آمادگی فرد برای دفاع از سرزمین و میهن در موقع خطر، میزان علاقه فرد به زندگی در ایران نسبت به سایر نقاط جهان، میزان اهمیت یکپارچگی و کلیت سرزمین ایران نزد فرد، میزان ادراک مشکلات کشور به‌عنوان جزئی از مشکلات خود، اهمیت ایرانی بودن برای فرد، میزان احساس غرور فرد از ایرانی بودن و علاقه فرد به ایجاد رابطه با ایرانیان غیر اهل حق.

آگاهی و علاقه‌مندی به سیاست ملی: برای اندازه‌گیری مؤلفه میزان آگاهی و علاقه‌مندی افراد به سیاست ملی از سه گویه استفاده شده است که شامل میزان اهمیت دادن به آنچه به لحاظ سیاسی در کشور می‌گذرد، میزان دنبال کردن اخبار سیاسی روز توسط فرد و میزان مشارکت سیاسی افراد در انتخابات ملی (ریاست جمهوری و مجلس) است.

جدول ۱: فراوانی پرسش‌های گویه‌ها و شاخص‌های هویت ملی

متغیر	شاخص‌ها	گویه‌ها	تعداد سوالات	شماره سوالات
گرایش به هویت ملی	گرایش به ادبیات و زبان ملی	ضرورت یادگیری زبان فارسی به عنوان زبان ملی، میزان آشنایی فرد با آثار جاویدان ادبیات فارسی چون شاهنامه، مثنوی و...	۴	۵_۸
	گرایش به میراث تاریخی و فرهنگی	میزان علاقه به موسیقی سنتی، میزان احترام فرد به سرود ملی و پرچم ملی، میزان اهمیت شناخت تاریخ ایران نزد فرد و...	۷	۹_۱۵
	درهم‌تنیدگی ملی	میزان آمادگی فرد برای دفاع از سرزمین و مهین در موقع خطر، میزان علاقه فرد به زندگی در ایران نسبت به سایر نقاط جهان و...	۹	۲۲_۱۶ ۴۱ و ۳۷
	گرایش به امر سیاسی	میزان اهمیت دادن به آنچه به لحاظ سیاسی در کشور می‌گذرد، میزان دنبال کردن اخبار سیاسی روز توسط فرد و میزان مشارکت سیاسی افراد	۳	۴۲_۴۴

۷-۲- هویت طریقتی

هویت طریقتی به معنای احساس تعلق فرد به یک گروه اعتقادی خاص و التزام نسبی به آموزه‌ها، سبک زندگی، آیین‌ها و مناسک جمعی آن گروه از یک سو و ابراز تمایز با دیگر گروه‌های عقیدتی از سوی دیگر است. در مورد گروه مورد نظر در این پژوهش با توجه به عقاید خاص اهل حق در مورد اصل دین و دین‌داری و همچنین نمادها و اعیاد و مناسک خاص این طریقت و از جمله جایگاه برجسته موسیقی خاص طریقتی در این مناسک، میزان هویت فرقه‌ای (طریقتی) افراد این گروه را می‌توان بر اساس مؤلفه‌های زیر اندازه‌گیری کرد:

گرایش عقیدتی: این مؤلفه متشکل از نه گویه است که عبارت‌اند از: میزان قبول دین اسلام به عنوان دین رسمی، میزان تساهل و تسامح طریقت اهل حق با ادیان موجود دیگر در ایران در نظر فرد، میزان اهمیت عناصر طریقتی در زندگی روزمره فرد، ضرورت برپایی مراسم طریقتی در نزد فرد، میزان مشارکت فرد در مراسم طریقتی، داشتن کتب طریقتی در منزل، مطالعه کتب طریقتی، نظر فرد در مورد میزان تأثیر اعتقاد

به خدا در زندگی انسان‌ها و نظر فرد در مورد تأثیر مکتبی بودن بر رفتار انسان‌هاست. **گرایش به موسیقی سنتی طریقتی:** برای اندازه‌گیری این مؤلفه از چهار گویه استفاده شده است. این گویه‌ها عبارت‌اند از: میزان علاقه به موسیقی طریقتی و شرکت در محیط‌هایی که این موسیقی اجرا می‌شود، میزان علاقه و احترام به نوازندگان و خوانندگان موسیقی طریقتی و میزان اهمیت و تقید به دعوت از خوانندگان موسیقی طریقتی در مراسم و جشن‌های خانوادگی.

گرایش به تاریخ طریقتی: برای اندازه‌گیری گرایش به تاریخ طریقتی از سه گویه اصلی استفاده کرده‌ایم. این سه گویه عبارت‌اند از: میزان اعتقاد به وجود تاریخ خاص طریقتی در کنار تاریخ ایران، اهمیت شناخت و آگاهی کلی از تاریخ اهل حق‌های ایرانی نزد فرد و میزان افتخار فرد نسبت به گذشته تاریخی طریقت اهل حق.

وابستگی طریقتی: برای اندازه‌گیری میزان وابستگی طریقتی از چهار گویه زیر استفاده شده است: میزان علاقه فرد به ارتباط با دیگر اعضای طریقت خود، میزان احساس مسئولیت و تشریک مساعی در مورد مشکلات موجود در بین اهل حق‌های ایرانی، میزان اهمیت اهل حق بودن برای فرد، میزان احساس غرور فرد از اهل حق بودن خود.

جدول ۲: فراوانی پرسش‌های گویه‌ها و شاخص‌های هویت طریقتی

شماره سوالات	تعداد سوالات	گویه‌ها	شاخص	متغیر
۴۵_۵۲	۸	میزان تساهل و تسامح طریقت اهل حق با ادیان دیگر موجود در ایران در نظر فرد، میزان اهمیت عناصر طریقتی در زندگی روزمره فرد و ...	گرایش عقیدتی	گرایش به هویت طریقتی
۵۳_۵۵	۳	میزان علاقه به موسیقی طریقتی، میزان علاقه و احترام به حافظان موسیقی طریقتی	گرایش به موسیقی سنتی طریقتی	
۵۶_۵۸	۳	میزان اعتقاد به وجود تاریخ خاص طریقتی در کنار تاریخ ایران، اهمیت شناخت و آگاهی کلی از تاریخ اهل حق‌های ایرانی نزد فرد	گرایش به تاریخ طریقت	
۵۹_۶۲	۴	میزان علاقه فرد به ارتباط با هم‌مکتبی‌های خود، میزان درون‌فکنی مشکلات موجود در بین اهل حق‌های ایرانی به‌عنوان مشکلات شخصی	وابستگی طریقتی	

۷-۳- روایی پژوهش

در این تحقیق از روش اعتبار محتوایی برای تعیین اعتبار گویه‌ها استفاده شده است. به عبارت دیگر، گویه‌های مربوط به متغیر هویت ملی و متغیر هویت طریقتی به تعدادی از اساتید و کارشناسان پژوهش‌های پیمایشی ارائه شد و این متخصصان نظرات خود را درباره گویه‌ها اعلام کردند و تغییرات لازم اعمال شد.

۷-۴- پیش‌آزمون

در پیش‌آزمون این پژوهش، برای تهیه پرسشنامه نهایی و حذف سؤالات مبهم و نامربوط، پرسشنامه طراحی شده را میان ۲۵ نفر از افراد جامعه آماری توزیع کرده و پس از بررسی پایایی گویه‌های شاخص‌ها، تغییرات لازم اعمال شد.

۷-۵- پایایی پژوهش

برای به دست آوردن پایایی گویه‌ها، از روش محاسبه آلفای کرونباخ استفاده شده است. در این روش، هماهنگی درونی گویه‌های مربوط به یک متغیر یا یک بعد از متغیر به دست می‌آید. هرچقدر مقدار آلفا بیشتر باشد به همان نسبت وسیله اندازه‌گیری دارای پایایی بیشتری است (زندى، ۱۳۹۱: ۸۷). در جدول زیر ضریب آلفای گویه‌های مربوط به متغیرها آورده شده است.

جدول ۳: اندازه‌گیری پایایی شاخص‌های گرایش‌های هویت ملی با ضریب آلفای کرونباخ

متغیر	شاخص‌ها	آلفای کرونباخ شاخص‌ها	آلفای کل
گرایش هویت ملی	گرایش به زبان و ادبیات ملی	۷۷٪	۸۰٪
	گرایش به میراث تاریخی و فرهنگی	۷۹٪	
	درهم‌تنیدگی ملی	۸۰٪	
	گرایش سیاسی	۸۴٪	

جدول ۴: اندازه‌گیری پایایی شاخص‌های گرایش‌های هویت طریقتی با ضریب آلفای کرونباخ

متغیر	شاخص‌ها	آلفای کرونباخ شاخص‌ها	آلفای کل
گرایش هویت طریقتی	گرایش عقیدتی	۸۲٪	۸۰٪
	گرایش به موسیقی طریقتی	۸۴٪	
	گرایش به تاریخ طریقت	۷۷٪	
	وابستگی طریقتی	۷۷٪	

۸- تحلیل یافته‌ها

در این بخش آمارهای توصیفی مربوط به متغیرهایی که در پژوهش وجود دارند و نمودارهای مربوط به آن‌ها نشان داده می‌شود. متغیرها شامل جنسیت، وضعیت اشتغال، سطح سواد و همچنین هویت ملی و هویت طریقتی هستند.

۸-۱- توصیف جمعیت نمونه

۸-۱-۱- جنسیت

از تعداد ۳۸۴ نمونه معتبر پژوهش، ۱۸۴ نفر زن و ۲۰۰ نفر مرد هستند. درصد معتبر این تعداد شامل ۹/۴۷ درصد زن و ۱/۵۲ درصد مرد است.

جدول ۵: توزیع فراوانی متغیر جنسیت

آمارها جنسیت	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
زن	۱۸۴	۴۷/۹	۴۷/۹	۴۷/۹
مرد	۲۰۰	۵۲/۱	۵۲/۱	۵۲/۱
جمع	۳۸۴	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

۸-۱-۲- وضعیت اشتغال

از تعداد ۳۸۴ نمونه معتبر پژوهش، ۲۴۶ نفر شاغل و ۱۳۸ نفر غیر شاغل هستند. درصد معتبر این تعداد شامل ۶۴ درصد شاغل و ۳۶ درصد غیر شاغل هستند.

جدول ۶: توزیع فراوانی وضعیت اشتغال پاسخگویان

وضعیت اشتغال	آمارها	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
شاغل	۲۴۶	۶۴	۶۴	۶۴	۶۴
غیر شاغل	۱۳۸	۳۶	۳۶	۳۶	۳۶
جمع	۳۸۴	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

۸-۱-۳- سطح تحصیلات

جدول شماره ۷ توزیع فراوانی سطح پاسخگویان را نشان می‌دهد. بیشترین سطح سواد پاسخگویان سطح زیاد، سطح تحصیلات متوسط، یعنی سطح تحصیلات دوره متوسطه است؛ که این با توجه به بازه سنی مورد مطالعه منطقی و قابل پیش‌بینی بود.

جدول ۷: توزیع فراوانی سطح تحصیلات پاسخگویان

درصد تجمعی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	آمارها سطح تحصیلات
۲۴	۲۴	۲۴	۹۲	کم
۵۰	۵۰	۵۰	۱۹۲	متوسط
۷۶	۷۶	۷۶	۱۰۰	زیاد
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۳۸۴	جمع

همچنین در جدول شماره ۸_ بیشترین و کم‌ترین فراوانی میزان تحصیلات در بین زنان به ترتیب در سطح متوسط (۵۱ درصد)، کم (۲۶ درصد) و زیاد (۲۳ درصد) وجود دارد. همچنین در بین مردان بیشترین میزان تحصیلات به ترتیب در سطح متوسط (۵۴ درصد)، زیاد (۲۵ درصد) و کم (۲۱ درصد) وجود دارد.

جدول ۸: توزیع فراوانی متغیر سطح تحصیلات بر حسب جنسیت

جمع	زیاد	متوسط	کم	آمارها جنسیت
۲۴	۲۳	۵۱	۲۶	زن
۵۰	۲۵	۵۴	۲۱	مرد

۸-۲- توصیف متغیرهای پژوهش

۸-۲-۱- گرایش به هویت ملی

شاخص‌های اصلی سنجش این متغیر عبارت‌اند از: گرایش به زبان و ادبیات فارسی، گرایش به میراث تاریخی و فرهنگی، درهم‌تنیدگی ملی و گرایش‌های سیاسی.

جدول ۹: توزیع گویه‌های گرایش به زبان و ادبیات فارسی

خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	بسیار کم	مقولات طیف گویه‌ها
۵۷/۹	۳۰/۵	۸/۶	۱/۳	۱/۷	ضرورت یادگیری زبان فارسی به‌عنوان زبان مشترک نزد فرد
۲۵/۴	۳۴/۱	۲۴/۸	۹/۷	۶	آشنایی فرد با آثار فاخر زبان فارسی
۲۳/۳	۳۷/۵	۲۷/۱	۷/۴	۴/۷	داشتن آثار فوق در منزل
۶	۱۶/۱	۴۱/۷	۲۳/۴	۱۲/۸	میزان مطالعه آن‌ها از جانب فرد

گرایش به میراث فرهنگی، از هفت گویه تشکیل شده است که عبارت‌اند از: میزان علاقه و اعتقاد به اجرای مراسم سنتی مثل عید نوروز، میزان علاقه به موسیقی سنتی، میزان احترام فرد به سرود ملی و پرچم ملی، اهمیت شناخت تاریخ ایران نزد فرد، میزان افتخار فرد نسبت به گذشته تاریخی ایران، میزان اهمیت آثار باستانی نزد فرد.

جدول ۱۰: توزیع گویه‌های گرایش به میراث تاریخی و فرهنگی

مقولات طیف	بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
علاقه و اعتقاد به اجرای مراسم سنتی (عید نوروز و...)	۵/۳	۱/۳	۱۵/۵	۱۹/۱	۵۸/۴
علاقه به موسیقی سنتی	۴/۳	۳/۷	۱۷/۴	۳۴/۱	۴۳/۸
احترام فرد به سرود ملی	۶/۴	۷/۴	۱۷/۱	۲۹/۲	۳۹/۹
احترام به پرچم ملی	۴/۷	۳/۷	۱۰/۷	۲۵/۵	۵۵/۴
اهمیت شناخت تاریخ ایران نزد فرد	۲/۳	۲/۳	۱۰/۷	۲۸/۵	۵۶
افتخار فرد نسبت به گذشته تاریخی ایران	۴/۷	۴/۱	۱۴/۲	۲۳	۵۴/۱
اهمیت مرمت آثار باستانی نزد فرد	۳/۷	۱/۳	۶/۴	۲۰/۱	۶۸/۵

برای سنجش میزان درهم‌تنیدگی ملی از نه گویه استفاده شده است که عبارت‌اند از: میزان آمادگی فرد برای دفاع از سرزمین و میهن در موقع خطر، میزان علاقه فرد به زندگی در ایران نسبت به سایر نقاط جهان، میزان اهمیت حفظ یکپارچگی و کلیت میهن ایران نزد فرد، میزان تلقی مشکلات کشور به‌عنوان جزئی از مشکلات خویش، اهمیت ایرانی بودن برای فرد، میزان احساس غرور فرد از ایرانی بودن و علاقه به ایجاد رابطه با ایرانیان غیر اهل حق.

جدول ۱۱: توزیع گویه‌های درهم‌تنیدگی ملی

مقولات طیف	بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
آمادگی فرد برای دفاع از سرزمین و میهن در موقع خطر	۱۵	۷/۸	۱۹	۲۰/۴	۳۷/۸
علاقه فرد به زندگی در ایران	۱۳/۴	۱۰/۷	۲۰/۸	۲۰/۵	۳۴/۶
علاقه به زندگی در ایران نسبت به سایر نقاط جهان	۱۷/۵	۱۲/۸	۲۰/۲	۲۰/۵	۲۹
اهمیت به یکپارچگی و کلیت میهن ایران نزد فرد	۳/۷	۲/۷	۸/۸	۲۹/۳	۵۵/۶
درون‌فکنی مشکلات کشور به‌عنوان جزئی از مشکلات خود	۶/۷	۷	۲۰/۱	۲۹/۱	۳۶/۹
توجه به راه‌حل برای مشکلات کشور	۹/۱	۱۰/۸	۲۶	۳۱/۸	۲۲/۳
اهمیت ایرانی بودن برای فرد	۴/۴	۳	۱۳/۴	۲۴/۵	۵۴/۷
احساس غرور فرد از ایرانی بودن	۵/۶	۴/۳	۱۲/۶	۲۲/۵	۵۵
علاقه فرد به ایجاد رابطه با ایرانیان غیر اهل حق	۳/۱	۱	۲۵/۵	۳۵/۴	۳۵

برای اندازه‌گیری گرایش سیاسی از سه گویه استفاده شده است که عبارت‌اند از: میزان اهمیت دادن به آنچه به لحاظ سیاسی در کشور می‌گذرد، میزان دنبال کردن اخبار سیاسی روز توسط فرد و میزان مشارکت افراد.

جدول ۱۲: توزیع گویه‌های گرایش سیاسی

مقولات طیف	بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
اهمیت رویدادهای سیاسی کشور و تأثیر آن‌ها در زندگی و سرنوشت عمومی	۱۰/۶	۷/۲	۲۱/۶	۲۸/۱	۳۲/۵
دنبال کردن اخبار سیاسی	۱۲/۷	۱۱	۲۴/۷	۲۹/۱	۲۲/۶
میزان مشارکت در کنش‌های سیاسی (انتخابات)	۲۱/۳	۹/۳	۲۲/۳	۲۱/۳	۲۵/۸

در جدول‌های شماره ۱۳ و ۱۴ درصد توزیع فراوانی، انحراف معیار و میانگین و هر یک از شاخص‌های مذکور گرایش هویت ملی ارائه شده است.

جدول ۱۳: توزیع گرایش هویت ملی و هر یک از شاخص‌های آن

مقولات طیف	کم	متوسط	زیاد	جمع
گرایش هویت ملی	۱	۴/۹	۹۴/۱	۱۰۰
گرایش به زبان و ادبیات ملی	۱۰/۱	۲۴	۶۵/۹	۱۰۰
گرایش به میراث فرهنگی	۴	۶/۲	۸۹/۸	۱۰۰
درهم تنیدگی ملی	۱۱/۲	۳۴	۵۴/۸	۱۰۰
گرایش سیاسی	۲۰/۸	۱۵/۵	۶۳/۷	۱۰۰

میانگین محاسبه شده برای هر کدام از شاخص‌های مذکور در جدول شماره ۱۴ آمده است.

جدول ۱۴: انحراف معیار و میانگین گرایش هویت ملی

مقولات طیف	میانگین	انحراف معیار
گرایش هویت ملی	۲/۹۳	۲۹٪
گرایش به زبان و ادبیات ملی	۲/۵۵	۶۷٪
گرایش به میراث تاریخی و فرهنگی	۲/۸۵	۴۴٪
درهم تنیدگی ملی	۲/۴۳	۶۸٪
گرایش سیاسی	۲/۴۲	۸۱٪

۸-۲-۲- گرایش به هویت طریقتی

برای سنجش این متغیر از مقیاسی مرکب از چهار شاخص اصلی و هفده سؤال استفاده شده است. شاخص‌های این مقیاس عبارت‌اند از: گرایش عقیدتی، گرایش به نمادهای غیرکلامی (موسیقی طریقتی)، گرایش به تاریخ طریقت و وابستگی طریقتی. جدول شماره ۱۵ نشان می‌دهد که بیشترین و کمترین پاسخگویان به ترتیب در مقوله‌های زیاد با ۹/۴۷ درصد و کم با ۸/۲۱ درصد قرار گرفته‌اند. میانگین محاسبه‌شده برای شاخص مذکور نیز برابر با ۲۶/۲ است و می‌توان گفت کمی از حد متوسط بیشتر است.

جدول ۱۵: توزیع فراوانی گویه‌های گرایش عقیدتی

گویه‌ها	مقولات طیف				
	بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد
میزان قبول دین اسلام به‌عنوان دین رسمی	۳۱/۸	۳/۹	۱۷	۱۶/۳	۲۵/۶
میزان تساهل و تسامح طریقت اهل حق با ادیان دیگر موجود در ایران در نظر فرد	۱۵/۹	۹/۹	۲۳/۷	۲۴/۱	۲۵/۴
میزان اهمیت عناصر طریقتی در زندگی روزمره فرد	۱۱/۸	۵/۵	۱۴/۲	۲۴/۱	۴۷/۴
ضرورت برپایی مراسم طریقتی در نزد فرد	۱۵/۱	۶/۵	۲۳	۲۲	۳۳/۳
میزان مشارکت فرد در مراسم طریقتی	۲۱/۵	۱۶/۶	۳۰/۴	۱۷/۶	۱۳/۸
میزان داشتن کتب طریقتی در منزل	۱۱/۴	۹/۳	۲۵/۲	۲۴/۵	۲۹/۷
میزان مطالعه کتب طریقتی	۱۳/۷	۱۶/۲	۳۳/۳	۲۴/۱	۱۲/۷
نظر فرد در مورد میزان تأثیر اعتقاد به خدا در زندگی انسان‌ها	۱/۷	۱	۲/۴	۱۱/۱	۸۳/۶
نظر فرد در مورد تأثیر مکتبی بودن بر رفتار انسان‌ها	۶/۶	۴/۲	۱۴/۶	۲۲/۹	۵۱/۷

جدول شماره ۱۶ نتایج توزیع فراوانی گرایش به موسیقی طریقتی را نشان می‌دهد. برای اندازه‌گیری این مؤلفه از چهار گویه استفاده شده است، این گویه‌ها عبارت‌اند از: میزان علاقه به موسیقی طریقتی و میزان احترام به حافظان موسیقی طریقتی، اهمیت دعوت از خوانندگان موسیقی طریقتی در مراسم و جشن‌ها نزد فرد.

جدول ۱۶: توزیع گویه‌های گرایش به موسیقی طریقتی

گویه‌ها	مقولات طیف				
	بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد
میزان علاقه به موسیقی طریقتی	۶/۴	۵/۴	۱۹/۹	۲۴/۶	۴۳/۸
میزان علاقه به خوانندگان و نوازندگان موسیقی طریقتی	۸/۱	۸/۱	۱۸/۵	۲۹/۲	۳۶/۲
میزان احترام به حافظان موسیقی طریقتی	۳/۷	۴/۴	۱۶/۲	۳۶/۷	۳۹/۱
اهمیت دعوت از خوانندگان موسیقی طریقتی در مراسم خانوادگی	۱۰/۱	۸/۱	۲۱/۵	۲۴/۹	۳۵/۴

برای اندازه‌گیری گرایش به تاریخ طریقتی از سه گویه اصلی بهره برده‌ایم. این سه گویه عبارت‌اند از: میزان اعتقاد به وجود تاریخ خاص طریقتی در کنار تاریخ ایران، اهمیت شناخت و آگاهی کلی از تاریخ اهل حق‌های ایرانی نزد فرد و میزان افتخار فرد نسبت به گذشته تاریخی طریقت خویش.

جدول ۱۷: توزیع گویه‌های گرایش به تاریخ طریقتی

مقولات طیف گویه‌ها	بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد
میزان اعتقاد به وجود تاریخ خاص طریقتی در کنار تاریخ ایران	۵	۵/۷	۲۰/۱	۳۲/۸	۳۶/۵
اهمیت شناخت و آگاهی کلی از تاریخ اهل حق‌های ایرانی نزد فرد	۵/۹	۷/۶	۲۰/۵	۲۷/۷	۳۸/۳
میزان افتخار فرد نسبت به گذشته تاریخی طریقت خویش	۷/۳	۸/۹	۱۹/۲	۲۵/۸	۳۸/۷

آخرین شاخص گرایش به هویت طریقتی، درهم‌تنیدگی طریقتی است. گویه‌های این شاخص در جدول شماره ۱۸ آمده است. میزان علاقه فرد به ارتباط با هم طریقتی‌های خود، میزان درون‌فکنی مشکلات موجود در بین اهل حق‌های ایرانی به‌عنوان مشکلات شخصی، میزان اهمیت اهل طریقت فرد، میزان احساس غرور فرد از پیرو طریقت بودن.

جدول ۱۸: توزیع گویه‌های وابستگی طریقتی

مقولات طیف گویه‌ها	بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد
میزان علاقه فرد به ارتباط با هم طریقتی‌های خود	۶	۲/۶	۲۳/۵	۲۹/۵	۳۸/۴
میزان درون‌فکنی مشکلات موجود در بین اهل حق‌های ایرانی به‌عنوان مشکلات شخصی	۴/۳	۱۱/۷	۱۸/۷	۲۹/۱	۳۶/۱
میزان اهمیت اهل طریقت فرد	۱۲/۱	۵/۴	۱۹/۵	۱۸/۱	۴۵
میزان احساس غرور فرد از پیرو طریقت بودن	۱۰/۸	۷/۱	۲۰/۹	۱۹/۵	۴۱/۸

در جدول شماره ۱۹ و ۲۰ به ترتیب درصد توزیع فراوانی، انحراف معیار و میانگین هر یک از شاخص‌های مذکور و نیز گرایش هویت طریقتی در مجموع ارائه شده است.

جدول ۱۹: توزیع گرایش هویت طریقتی و هر یک از شاخص‌های آن

شاخص‌ها	مقولات طیف	کم	متوسط	زیاد	کل
گرایش هویت عقیدتی		۱۷/۵	۲۶/۷	۵۵/۸	۱۰۰
گرایش به نمادهای غیر کلامی		۱۱/۹	۱۶/۲	۷۱/۸	۱۰۰
گرایش به تاریخ طریقتی		۱۰/۴	۱۳/۱	۷۶/۵	۱۰۰
وابستگی طریقتی		۱۴	۱۵	۷۲/۸	۱۰۰

جدول ۲۰: انحراف معیار و میانگین گرایش طریقتی

شاخص‌ها	مقولات طیف	میانگین	انحراف معیار
گرایش عقیدتی		۲/۳۸	۷۸٪
گرایش به نمادهای غیر کلامی		۲/۶۰	۶۹٪
گرایش به تاریخ طریقتی		۲/۶۶	۶۹۵٪
وابستگی طریقتی		۲/۵۸	۷۸۱٪

۸-۳- تحلیل استنباطی و آزمون فرضیات پژوهش

در قسمت اول این بخش ابتدا رابطه دو متغیر اصلی تحقیق یعنی گرایش هویت ملی و گرایش هویت طریقتی با متغیرهای زمینه‌ای مورد نظر پژوهش یعنی: جنسیت، وضعیت اشتغال و سطح تحصیلات را مورد بررسی قرار داده و در قسمت دوم، فرضیه‌های پژوهش با توجه به سطح سنجش آن‌ها که همگی فاصله‌ای هستند مورد آزمون قرار می‌گیرد.

۸-۳-۱- رابطه متغیرهای تحقیق با متغیرهای زمینه‌ای

۸-۳-۱-۱- رابطه گرایش هویت ملی با متغیرهای زمینه‌ای

جدول شماره ۲۱_ رابطه بین گرایش هویت ملی با جنسیت را نشان می‌دهد. همان‌طور که مشاهده می‌شود، معیار تصمیم (sig) از ۵ درصد بیشتر است که دلیل بر تأیید فرضیه صفر (H_0) است. به عبارت دیگر، بین دو متغیر جنسیت و گرایش به هویت ملی رابطه معناداری وجود ندارد.

جدول ۲۱: توزیع گرایش هویت ملی بر حسب جنسیت

جنسیت	گرایش هویت ملی	کم	متوسط	زیاد	کل
زن		۸٪	۲/۳	۹۶/۹	۱۰۰
مرد		۱/۱	۶/۹	۹۲	۱۰۰

$$f=2 \quad ig=\%1 \quad X^2=3/32$$

نتایج جدول شماره ۲۲ نیز نشان می‌دهد که بین گرایش به هویت ملی و وضعیت اشتغال در تحقیق حاضر رابطه معناداری وجود ندارد، لذا معنادار نبودن رابطه آن با هویت ملی نشان از این دارد که افراد مختلف با کسب هویت‌های فردی منحصر به فرد چون اشتغال، همچنان هویت جمعی چون هویت ملی را تقریباً در یک سطح درونی کرده‌اند. در واقع شاغل بودن یا نبودن پیروان طریقت تأثیری در اینکه آن‌ها هویت ملی را چگونه درونی کنند ندارد و پیروان اهل حق در شهرستان دلفان چه شاغل باشند چه نباشند از هویت ملی‌شان در موقعیت‌های کنشی مختلف سود می‌جویند.

جدول ۲۲: توزیع گرایش هویت ملی بر حسب وضعیت اشتغال

گرایش هویت ملی	کم	متوسط	زیاد	کل
اشغال	۱/۸	۲/۸	۹۵/۴	۱۰۰
غیر شاغل	۵٪	۶/۲	۹۳/۳	۱۰۰

$$f=2 \quad ig=\%2 \quad X^2=2/92$$

جدول شماره ۲۳ رابطه بین گرایش به هویت ملی با سطح تحصیلات را نشان می‌دهد. همان‌طور که مشاهده می‌شود، معیار تصمیم (sig) از ۵ درصد بیشتر است که دلیل بر تأیید فرضیه (H0) است. به عبارت دیگر بین دو متغیر سطح تحصیلات و گرایش به هویت ملی نیز رابطه معناداری وجود ندارد. معنادار نبودن رابطه تحصیلات با هویت ملی نشان از این دارد که پیروان طریقت اهل حق در هر سطحی از تحصیلات که باشند هویت ملی را به‌عنوان یک هویت جمعی جامعه‌ای به شکل تقریباً یکسانی درونی می‌کنند و «ما»ی شکل گرفته از نظر هویت ملی در آنان به واسطه تحصیلات، کم یا زیاد نمی‌شود.

جدول ۲۳: توزیع گرایش هویت ملی بر حسب تحصیلات

گرایش هویت ملی	کم	متوسط	زیاد
تحصیلات	خیلی کم	۰	۰
	کم	۰	۰
	متوسط	۷	۹۰/۹
	زیاد	۲/۹	۹۷/۱
	خیلی زیاد	۵	۹۴

$$Cramers=\%10 \quad . f=8 \quad ig=\%5 \quad X^2=6/5$$

۸-۳-۱-۲- رابطه هویت طریقتی با متغیرهای زمینه‌ای

طبق جدول شماره ۲۴ بین دو متغیر جنسیت و گرایش هویت طریقتی رابطه معناداری وجود ندارد یا واضح‌تر اینکه متغیر مستقل جنسیت در اخذ هویت طریقتی به‌عنوان بخشی از هویت کلی فرد تأثیری ندارد و پیروان طریقت اهل حق در شهرستان دلفان فارغ از جنسیتشان هویت طریقتی را کسب می‌کنند و از آن به‌عنوان بسته اطلاعاتی در موقعیت‌های کنشی گوناگون سود می‌جویند و به علاوه این هویت باعث ایجاد نوعی همبستگی در درون آن‌ها می‌شود.

جدول شماره ۲۴: توزیع گرایش هویت طریقتی بر حسب جنسیت

گرایش هویت طریقتی بر حسب جنسیت	کم	متوسط	زیاد	کل
زن	۱۸/۸	۳۱/۲	۵۰	۱۰۰
مرد	۱۶/۶	۲۶/۷	۵۵/۸	۱۰۰

$$f=2 \quad ig=\%2 \quad X^2=3/21$$

همان‌طور که در جدول شماره ۲۵_ مشاهده می‌شود، معیار تصمیم (sig از ۵ درصد) کمتر است که دلیل بر رد فرضیه صفر (H_0) است. به عبارت دیگر بین دو متغیر وضعیت اشتغال و گرایش هویت طریقتی رابطه معناداری وجود دارد. اینکه اشتغال به‌عنوان یک هویت فردی ارادی و ثانویه بر هویت طریقتی پیروان طریقت اهل حق تأثیر می‌گذارد نشان می‌دهد که هویت‌یابی طریقتی به‌عنوان نوعی از هویت‌یابی جمعی برای این شهروندان بسته به شاغل بودن یا نبودنشان متفاوت است و از آنجاکه گرایش به هویت طریقتی شاغلین بیشتر از غیرشاغلین است می‌توان گفت که شاغلین بیشتر از هویت طریقتی‌شان به‌عنوان یک بسته اطلاعاتی در موقعیت‌های کنشی سود می‌جویند و از آنجاکه این رابطه در مورد هویت ملی صادق نیست و اشتغال با هویت ملی رابطه معناداری ندارد لذا ممکن است پیروان اهل حق غیرشاغل یکی از دلایل به دست نیاوردن شغل را هویت طریقتی‌شان بدانند و تصور کنند هویت جمعی طریقتی‌شان در عدم کسب هویت‌های فردی چون شغل مؤثر است.

جدول شماره ۲۵: توزیع گرایش هویت طریقتی بر حسب اشتغال

اشتغال	گرایش هویت طریقتی	کم	متوسط	زیاد
شاغل		۳۵/۸	۱۹/۲	۴۵
مرد		۵۸	۲۴	۱۸

$$f=2 \quad ig=\%0 \quad X^2=18/22$$

نتایج جدول شماره ۲۶ نیز نشان می‌دهد که بین گرایش هویت طریقتی و سطح تحصیلات در تحقیق حاضر رابطه معناداری وجود دارد و فرضیه صفر رد می‌شود. به عبارت دیگر متغیر مستقل سطح تحصیلات بر متغیر گرایش به هویت طریقتی تأثیر می‌گذارد. این رابطه نیز نشان می‌دهد که سطح تحصیلات به‌عنوان یک هویت فردی ارادی و ثانویه می‌تواند پیروان طریقت اهل حق را در درونی کردن هویت طریقتی به شکل متفاوتی هدایت کند به این صورت که در این رابطه افراد با سطح تحصیلات بالاتر گرایش به هویت طریقتی کمتری دارند؛ برعکس پیروان اهل حق با سطح تحصیلات پایین‌تر گرایش به هویت طریقتی بیشتری دارند.

جدول ۲۶: توزیع گرایش هویت طریقتی برحسب تحصیلات

گرایش هویت طریقتی بر حسب سطح تحصیلات	کم	متوسط	زیاد
خیلی کم	۰	۵۰	۵۰
کم	۰	۰	۱۰۰
متوسط	۲۳/۸	۲۱/۷	۵۴/۵
زیاد	۱۳/۸	۲۱/۷	۵۶/۲
خیلی زیاد	۶/۷	۴۶/۷	۴۶/۶

Cramers=%16 . f=8 ig=%4 X²=15/89

۴-۸- آزمون فرضیه‌های پژوهش

۴-۸-۱- آزمون فرضیه شماره ۱

فرضیه تحقیق (H1): گرایش اهل حق به هویت ملی با گرایش آنان به آموزه‌های طریقتی آنان رابطه مستقیم دارد.

با توجه به این که سطح سنجش متغیرهای این فرضیه فاصله‌ای است، برای آزمون آن، از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. طبق نتایج این آزمون چون سطح معناداری (Sig: %00) کمتر از آلفای موردنظر تحقیق (a=%5) بوده است لذا فرضیه صفر «H0» که به معنی عدم وجود رابطه بین دو متغیر است، رد شده و فرضیه «H1» که به معنی وجود رابطه است تأیید می‌شود. ضریب همبستگی در این آزمون برابر با «۴۱ درصد» است، به این معنی که همبستگی بین دو متغیر در حد متوسط است. علامت مثبت این ضریب نیز به این معنی است که رابطه بین دو متغیر مثبت و مستقیم است یعنی با افزایش میزان یک متغیر، متغیر دیگر نیز افزایش می‌یابد و برعکس.

۸-۴-۲- آزمون فرضیه شماره ۲

فرضیه پژوهش (H1): گرایش اهل حق به هویت ملی با آگاهی آنان از تاریخ طریقتی رابطه مستقیم دارد.

طبق نتایج این آزمون چون سطح معناداری (Sig: %00) کمتر از آلفای موردنظر تحقیق (a: %5) بوده است؛ لذا فرضیه صفر «H0» که به معنی عدم وجود رابطه بین دو متغیر است، رد شده و فرضیه «H1» که به معنی وجود رابطه است تأیید می‌شود. ضریب همبستگی در این آزمون برابر با «۴۱ درصد» است به این معنی که همبستگی بین دو متغیر در حد متوسط است. بدین ترتیب با افزایش میزان آگاهی از تاریخ طریقتی، میزان گرایش به هویت ملی نیز افزایش می‌یابد و برعکس این شاید بیش از هر چیز به شعائر آیین اهل حق بازگردد که تأکید ویژه‌ای بر مفهوم و جغرافیای ایران دارد که به‌ویژه از طریق شفاهی و سینه‌به‌سینه در میان پیروان اهل حق منتقل شده است.

۸-۴-۳- آزمون فرضیه شماره ۳

فرضیه پژوهش (H1): گرایش اهل حق به هویت ملی با میزان وابستگی طریقتی آنان (تقید به آیین‌ها و مناسک طریقتی) رابطه مستقیم دارد

طبق نتایج این آزمون چون سطح معناداری (Sig: %00) کمتر از آلفای موردنظر تحقیق (a: %5) بوده است لذا فرضیه «H0» که به معنی عدم وجود رابطه بین دو متغیر است، رد شده و فرضیه «H1» که به معنی وجود رابطه است، تأیید می‌شود. ضریب همبستگی در این آزمون برابر با «۵۹ درصد» است به این معنی که همبستگی بین دو متغیر در حد متوسط بالاست. علامت مثبت این ضریب نیز به این معنی است که رابطه بین دو متغیر مثبت و مستقیم است یعنی با کاهش میزان یک متغیر، متغیر دیگر نیز کاهش می‌یابد و برعکس. نتیجه این آزمون در واقع نشان‌دهنده این است که وابستگی طریقتی نمودی از هویت طریقتی است و داشتن هویت طریقتی بالا می‌تواند قوام دهنده‌ی فرضیه اصلی مبنی بر همسویی متغیر هویت طریقتی با متغیر هویت ملی و تأثیر مثبت آن‌ها بر هم باشد.

۸-۴-۴- آزمون فرضیه شماره ۴

فرضیه پژوهش (H1) گرایش به هویت ملی در میان اهل حق با آگاهی آنان از مؤلفه زبان و ادبیات ملی نیز رابطه‌ی مستقلی دارد.

طبق نتایج این آزمون چون سطح معناداری (Sig: %00) کمتر از آلفای موردنظر پژوهش (a= %5) بوده است؛ لذا فرضیه صفر «H0» که به معنی عدم وجود رابطه بین دو متغیر است، رد شده و فرضیه «H1» که به معنی وجود رابطه است تأیید می‌شود.

ضریب همبستگی در این آزمون برابر با (۴۸ درصد) به معنی حد متوسط همبستگی بین دو متغیر است. علامت مثبت این ضریب نیز به این معنی است که رابطه بین دو متغیر مثبت و مستقیم است. بدین ترتیب با افزایش میزان گرایش هویت طریقتی، میزان گرایش به مؤلفه زبان و ادبیات ملی نیز افزایش می‌یابد و به تبع آن میزان گرایش به هویت ملی افزایش می‌یابد و برعکس.

بحث و نتیجه گیری

در آغاز این پژوهش اشاره شد که یک انگاره رایج حتی در میان صاحب نظران حوزه هویت ملی این است که طریقت‌های صوفی مسلک یکی از موانع تحکیم هویت ملی در ایران بوده‌اند؛ زیرا باورها، آموزه‌ها و ذهنیت‌های این گروه‌بندی‌های اجتماعی اصولاً اصالت را به هویت‌های فرقه‌ای و طریقتی خود می‌دهند و اصولاً نسبت و رابطه چندانی با مؤلفه‌های هویت ملی مثل تاریخ ملی، زبان و ادبیات ملی، اسطوره‌ها و ارزش‌های ملی ندارند. این پژوهش به منظور بازبینی محققانه‌ی این انگاره آغاز شد و کاوش در باورها، گرایش‌ها و ذهنیت‌های یکی از بزرگ‌ترین گروه‌بندی‌های طریقتی در ایران امروز یعنی اهل حق را در دستور کار خود قرار داد. وقتی که متون اهل حق از یک سو و نیز آموزه‌های شفاهی این آئین که سینه‌به‌سینه و نسل به نسل منتقل شده‌اند را مورد بررسی قرار دادیم مشاهده شد که این متون و آموزه‌ها چندان خالی از عناصر مرتبط با هویت ملی نیستند.

چنین دریافتی، پژوهش را به سوی یک بررسی میدانی و انضمامی از طریق یک پیمایش علمی در میان یک نمونه معروف از پیروان طریقت اهل حق در شهرستان دلفان سوق داد. نتایج این پژوهش نشان داد که نه تنها میان هویت طریقتی و هویت ملی رابطه معناداری وجود دارد بلکه این رابطه تأثیر توأمانی نیز دارد و در حقیقت این دو متغیر مقوم یکدیگر نیز بوده و هستند. این همبستگی دوجانبه هم در آگاهی‌های این گروه‌بندی‌ها و هم در رویکردها و گرایش‌های سیاسی آنان خود را نشان می‌دهد. به عبارت دیگر این پژوهش نشان می‌دهد که هویت‌ها و گرایش‌ها و حتی آیین‌های ویژه این طریقت نه تنها تضعیف‌کننده هویت ملی و تهدیدکننده انسجام اجتماعی و همگرایی و ثبات سیاسی نیستند بلکه به نوبه خود عامل تقویت و تحکیم این هویت و انسجام و همگرایی ملی و ثبات سیاسی بوده‌اند. به نظر می‌رسد این نتیجه با توجه به چارچوب مفهومی پژوهش برخاسته از دو موضوع بوده است: نخست اینکه عناصر و مؤلفه‌های

ایرانیست چنانکه ایرج بهرامی (۱۳۷۸) اشاره می‌کند در ذات و عمق باورهای اهل حق وجود داشته و مقوم هویت ملی ایشان است و دوم اینکه بنا بر تئوری سایه‌بان مقدس که توسط برگر (۱۳۹۷) مطرح شده و در چهارچوب مفهومی هم به آن اشاره شد؛ عناصر سکولاریته در ژرف‌ترین نقاط فکری اهل حق موجود است و این امر گرایش به امور دنیوی از جمله هویت ملی را به لحاظ تئوریک و درنهایت به شکل عملی فراهم می‌کند.

منابع

- آندرسن، بندیکت (۱۳۹۳)؛ *جماعات تصوری*، ترجمه: محمد محمدی، تهران: رخداد نو.
- اشرف، احمد (۱۳۹۵)؛ *هویت ایرانی*، ترجمه و تدوین حمید احمدی، تهران: نشر نی.
- اسمیت، دی. آتونی (۱۳۸۳)؛ *ناسیونالیسم: نظریه، ایدئولوژی، تاریخ*، ترجمه: منصور انصاری، تهران: تمدن ایرانی.
- برگر، پیتر (۱۳۹۷)؛ *سایه‌بان مقدس*، عناصر نظریه جامعه‌شناختی دین، ترجمه: ابوالفضل مرشدی، تهران: نشر ثالث.
- بهرامی، ایرج (۱۳۷۸)؛ *اسطوره اهل حق*، تهران: آتیه.
- پطروشفسکی، ایلیا (۱۳۵۰)؛ *اسلام در ایران*، ترجمه: کریم کشاورز، تهران: انتشارات پیام.
- حاجیانی، ابراهیم (۱۳۸۸)؛ *جامعه‌شناسی هویت ایرانی*، تهران: پژوهشکده تحقیقات استراتژیک.
- حاجیانی، ابراهیم (۱۳۷۹)؛ «تحلیل جامعه‌شناختی هویت ملی در ایران و طرح چند فرضیه»، *فصلنامه مطالعات ملی*، س ۲، ش ۵، ۱۹۳-۲۲۸.
- حاجیانی، ابراهیم (۱۳۸۳)؛ «بررسی جامعه‌شناختی فرقه‌گرایی مذهبی و تأثیر آن بر نظم و ثبات سیاسی»، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، سال هفتم، شماره دوم، ۲۳۳-۲۵۳.
- خدابنده، عبدالله (۱۳۸۴)؛ *شناخت فرقه اهل حق*، تهران: امیرکبیر.
- خوشنام‌وند، پروانه (۱۳۹۵)؛ *نقد عقاید اهل حق با تأکید بر مباحث غلو و تناسخ از منظر آیات و روایات*، دانشکده اصول‌الدین، شعبه دزفول.
- ربانی، علی (۱۳۹۰)؛ «رابطه احساس محرومیت نسبی با گرایش به هویت ملی؛ مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه اصفهان»، *فصلنامه جامعه‌شناسی کاربردی*، سال بیست و دوم شماره دوم، ۶۷-۹۴.
- زندی، فاطمه (۱۳۹۱)؛ *بررسی رابطه هویت ملی با هویت قومی در بین جوانان خرم‌آباد*، دانشکده اقتصاد و علوم اجتماعی، دانشگاه بوعلی سینا.
- زریابی سخا، رحمت‌الله (۱۳۹۳)؛ *بررسی تأثیر سیاسی اهل حق بر شهرستان همدان*، کارشناسی ارشد، دانشکده ادبیات، دانشگاه پیام نور قزوین.
- زرین‌کوب، عبدالحسین (۱۳۵۳)؛ *ارزش میراث صوفیه*، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- کسروی، احمد (۱۳۵۰)؛ *مشعشعیان، مدعیان دروغین امام زمان (عج)*، بخشی از *تاریخ پانصدساله*

- خوزستان، به کوشش عزیزالله علیزاده، تهران: فردوس.
- گوینو، جوزف آرتور (۱۳۸۳): *سه سال در آسیا*، ترجمه: عبدالرضا هوشنگ مهدوی، تهران: انتشارات قطره.
 - گیدنز، آنتونی (۱۳۸۶): *جامعه‌شناسی*، ترجمه حسن چاوشیان، تهران: نشر نی.
 - لعل‌آرا، محمد (۱۳۹۷): *تحلیل و نقد باورها و عقاید اهل حق*، دانشکده علوم تحقیقات اسلامی، دانشگاه بین‌المللی قزوین.
 - محمدی، محمد (۱۳۸۴): *پژوهشی دقیق: اهل حق، تاریخچه، عقاید، فقه*، تهران: نشر پازینه.
 - مطلبی، مطلب (۱۳۹۴): *بنیادهای اندیشه غالبانه صفویان از شیخ جنید تا پایان سلطنت شاه طهماسب اول: نقش آئین‌های اهل حق، شبک، علوی و کاکه‌ای*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده علوم انسانی، دانشگاه گیلان.
 - میلر، دیوید (۱۳۸۳): *ملیت*، ترجمه: داوود غرایاق زندی، ج اول، تهران: تمدن ایرانی.
 - نصر، سید حسین (۱۳۸۸): *سه حکیم مسلمان*، ترجمه: احمد آرام، تهران: انتشارات علمی فرهنگی.
 - ولی‌زاده، علی (۱۳۸۰): *اهل حق، تاریخچه و فقه*، کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت‌معلم تهران.
 - همیلتون، مالکوم (۱۳۷۷): *جامعه‌شناسی دین*، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: انتشارات تبیان.
 - یاسمی‌فرد، علی (۱۳۹۷): *آیین‌ها و باورهای اسلامی-شیعی در جامعه اهل حق ایران*، دانشکده شیعه‌شناسی، دانشگاه ادیان.
 - Bowker, John (1996); *World Religius* (The Oxford Dictionary), Oxford, Oxford University Press.
 - Fanhar, Haddad (2020); "Sectarian identity and national identity in the Middle East", *Nation and Nationalism*, Citations: 4, 123_137p.
 - James, Paul (1996); *Nation Formation; Toward a Theory of Abstract Community*. London: Sage Publication.
- <https://oxford.universitypressscholarship.com/view/10.1093/0198293569.001.0001/acprof-9780198293569-chapter-2>